

Nedka Kapralova

(Bulgaria, Sofia, Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences)

Love – Pleasures and Harms or Why a Man should be Married

Abstract: The attitude towards love has always been marked by ambiguity. Love can elevate, but it can also humiliate, it can be a pleasure, but it can also be harmful, and most of all, it can be destructive. The article focuses on the attitude to carnal love and marriage expressed in a very popular book from the Bulgarian Revival period – *Hygionomy*, translated from Greek by Sava Dobroplodni. In support of the theses promoted in this guide to good health, I will add some recommendations for moderation and healthy marriage originating from another, quite remote era, and another, very remote area – the time is the 14th century, the place – the village of Montailou in Occitania located at 1300 m above sea level in the Pyrenées. However, despite the difference in time and place, the recommendations for moderation and abstinence are very similar.

Key words: Bulgarian Revival, love, marriage, moderation

Недка Капралова

(България, София, Институт за литература, Българска академия на науките)

Любовта – наслада и вреда, или защо един мъж трябва да бъде женен

Отношението към любовта открай време е белязано от нееднозначност. Любовта може да възвисява, но и да принизява, често върви в бинарна опозиция с омразата, а като цяло е многолика: интимна, приятелска, родителска, братска, патриотична, любов към природата, към изкуството, към ближния, към свободата... Може да донесе наслада и вдъхновение, страдание и разочарование; може да бъде благодатна, може да е вредителна, а също и разорителна.

Тук ще представя отношението към плътската любов и брака, изразено по доста сходен начин в два текста, произхождащи от „двата края“ на европейския културен ареал. Първият е откъс от „Игиономия“ – книга, преведена от гръцки език от Сава Доброплодни през 1846 г., наречена във второто си издание „Здравословие“ (1853). Вторият е съхранен в протоколите на папската Инквизиция от XIV в.

„Игиономия“ е една от най-популярните книги през Българското възраждане, която активно се включва в изграждането на нормативността на обновяващото се българско общество.

Както посочва Р. Дамянова, спецификата на времето обуславя появата на книжнина, която се занимава с утилитарното, налагайки изцяло своя прагматичен смисъл, като изгражда „правила за добър градски живот“ (Райно Попович). [...] Възрожденският човек се обръща с любопитство, но и с подозрение към навлизащото ново, търсейки своите опори, които да регламентират поведението му. Намира ги в стабилността на нормата, на предписанията как да се държи в обществото, как да общува, как да се предпазва и лекува, въобще как да усвоява новото знание. [...] Израз на тези потребности дава широкото разпространение на писмовниците като основна нормативна книжнина, регламентираща общува-

нето, на различните „питанки“, „ръководства“, лековници, на предсказания и календари (Дамянова/Damyanova 2004: 70-71).

Един от механизмите за изграждането на новата нормативност е книжовното спомоществователство. В полето на възрожденската култура това явление заема особено важно място, тъй като спомоществователските списъци са свидетелство за конкретното, документирано, дори поименно участие на възрожденския човек в процесите на обнова (вж. Капралова/Kapralova 2007).

Сред книгите, отпечатани със спомоществователство през първите десетилетия на XIX в., се откроява една група от десет заглавия, от всички области на познанието, чиито спомоществователски списъци поразяват със своята внушителност и дават основание те да бъдат определени като своеобразен кодекс на изграждащата се възрожденска норма: „Христоития...“¹, „Месецослов или календар вечний...“², „Общее Землеописание...“³, „История на великий Александра Македонца“⁴, „Историята на славеноболгарския народ...“⁵, „Православное учение...“⁶, „Две советователни слова...“⁷, „Игиномия...“⁸, „Писменица на славянския език“⁹, „Цветособрание...“¹⁰.

Сред тези 10 най-масово подкрепени книги първо място заемат трудовете, полезни и нужни на устремения към цивилизована Европа българин и това са

---

¹ Христоития Или благонравие присовокупена с историите, на които се помянуват в нея за полза и употребление на болгарското юношество и секому, който люби да се ползува, от елинският на славеноболгарският наш язык преведена от Райна Поповича из Жеравна Карловскаго елино-греческаго учителя, а посвящена на господина г. Малки Волка Чорбаджи К. Чаликоглу. Издание первое. Chrestoethia. В Будиме, писмени Крал. типограф. Унгарск., 1837.

² Месецослов или календар вечний болгарский. Събран от различни други, украсен сос многу назначения потребни секому человеку, и издан на болгарски за потреба на единородните. От Христодула К. Х. Сичан-Николов. В Букурещ, в типографията на Захария Каркалеки, и сина его, 1840.

³ Общее землеописание вкратце за сичката земля. Преведено от Греческий на Славеноболгарский язык, умножено же с распространением и прибавлением многообразных потребных областей и сега перво на свят издано трудом Константина Г. Фофинова С. Смирна, в типографии А. Дамианова, 1843.

⁴ История на великий Александра Македонца. Която описува неговото рождение, живот, юначество и смърт. Преведе от гръцки карловский славено-българский учител Христо П. Василиев Протопопович от Карлово. Белград, в Княжеско-сърбската типография, 1844.

⁵ Историята на славеноболгарския народ из историята на г. Раича и някои исторически книги, составлена и на славяносербския язык списана за синовете на отечеството от Атанасия Несковича в Кралевско университетското печатописание в Будим град в 1801 година, а от славяносербския на славяноболгарския язык преведена от канцеляриста Петра Сапунова и в неговото печатописание сега первен печатана. В 1844 година. Букурещ.

⁶ Православное учение или сокращено христианско богословие, сочинено на руски от приснопамятнаго митрополита Московскаго Платона в 1764 година. Нине же преведено на български и издано позволением и одобрением святя великия Христови церкви, в полза на православните христиани, от священоинока Хиляндарскаго Илариона Стоянова, еленчанина. В Цариград, в Патриаршеската печатня, 1844.

⁷ Две советователни слова: Плутарха Херонея о воспитании детей и Исократ Ритора о благонравии юности. Преведени с сръбскаго на славеноболгарский язык в ползу славеноболгарскаго юношества от Йоана Стояновича, учителя. Бялград, в Княжеско-сръбска типография, 1845.

⁸ Игиномия, сиреч правила, за да си вардим здравие, сочинена Гречески и Френски от целителят Архигена Сарантиев, а преведена на Българският език от Савва Х. Илиевича Доброплоднаго Сливнянина. Издание перво. В Цариград, в Патриаршеската типография. 1846.

⁹ Писменица на славянския език. Състави Иван Н. Момчилович, еленчанин. Издание перво. Белград, в Правителственната книгопечатня, 1847.

¹⁰ Цветособрание на сичкото презгодишно церковно богослужение. Сочинено [на греческия язык] от различни искусни ветки и нови учители/певци, [и разделено на два тома,] а сега перво преведе ся на Славянския язык, и издаде ся в/на свят от Николая Триандафилова Сливненца, сос предстоянието на Йоана Стоянова Сишовца. [Том первый.] В Букурещ. В книгопечатнята на Йосифа Копайнига. 1847.

Благонравието, което учи как да се държи човек в обществото; Месецословът, който предлага различни полезни умения, като например как да се изчисли кога се пада Великден и много други интересни неща; Игониомията, която учи „как си вардим здравието“.

„Игиономия“ излиза с мащабно за времето си спомоществование: 1271 лица (от тях 30 жени) от 29 града (от които 2 в Русия и 6 в Румъния) и 1 манастир подписват 1785 екземпляра. Много видни личности подкрепят излизането на книгата. Сред тях са Иван Н. Момчилов, Сава Филаретов, Рашко Блъсков, Райно Попович, Христо Георгиев, Христофор Мустаков, Христодул Костович, х. Найден Йованов, Михаил Кифалов, Николай Палаузов, Стефан Тошков, Николай Тошков, Стефан Богориди, Гаврил Кръстевич, Гаврил А. Морovenov, х. Рали П. З. Мавриди, Стефан Мирчу Тошков, Димитър М. Тошков, Николай М. Тошков, братя П. Тъпчилещови, д-р Петър Берон, Николай Берон, Емануил Васкидов, Александър Шишманов, Евлоги Георгиев и др.

Спомоществователи са много учители и ученици, което позволява да се предположи, че книгата е била въведена като учебно помагало в някои училища. Само в Котел са се подписали 93 момчета и 28 момичета – ученици на Сава Доброплодни и на Драганчо Попйосифов Икономов.

Второто издание, озаглавено с българската дума „Здравословие“¹¹, повтаря напълно първото с тази разлика, че в него липсва уводът – обръщение към почтените читатели. И двете издания са отпечатани с църковнославянски букви и макар че са печатани в различни градове, изглеждат напълно идентично. Второто издание излиза с по-скромната предварителна подкрепа на 308 лица (от които една жена) от 32 селища (предимно малки градове, големи села и села), подписали 481 екземпляра. Сред видните спомоществователи могат да бъдат посочени Найден Геров, Йоаким Груев, Аверкий Петрович, Ботю Петков, Александър Е. Шишманов и много други. Трябва да се отбележи участието като спомоществователи на много общини (обществата в 17 града), както и множеството екземпляри, подписани като дарения.

Съдържанието на преведеното от Сава Доброплодни съчинение съответства на цялостния дух на умереност, характерен за възхождащата буржоазна класа, който възрожденските книжовници усърдно препоръчват на своите единородци.

Още първото издание впечатлява с голямото самочувствие на преводача – нещо рядко за скромността, експлицирана през Възраждането. „Игиономия“ започва със стихотворение, което авторът посвещава на себе си, по-точно на прозвището си – Доброплоден, като си пожелава винаги да бъде доброплоден и да радва все с такива полезни книги любопитните читатели. В предговора преводачът подчертава:

Нито неопитността ми на високата целителна наука, нито малкото ми знание на матерният ни език, нито тежките трудове, които полагам заради учениците ми, нито други големи причини можаха да забранят горещото ми желание и намерение да преведа на нашият език една твърде полезна книга, която с радост поеха Гърците и Френците, сиреч ИГИОНОМИЯТА“ (Доброплодни/Dobroplodni 1846: 5)

Воден от желанието да бъде максимално полезен на сънародниците си, и не само на тях, а „на чело в естество с това мое превеждане“ (подч. мое – Н. К.), като им помогне да преодолеят невежеството си в тази материя, преводачът подчертава, че е

---

¹¹ Здравословие, Сиреч правила за да знаем как да си вардим здравието, сочинено на гречески и френски от целителя С. А. Сарантиева, а преведено на българския език от С. И. Доброплоднаго. Издание второ. В Земун, в И. К. Сопроновата книгопечатница. 1853.

използвал език, който да е ясен и разбираем за всекиго, „защото ся трудих не толко за украшението на речите, колкото за истенската полза на единородните ни“.

Книгата в голяма степен обхваща всички области на човешкото здраве. Започва с едно „умозрение“ на целителството, в което се излагат полезни знания, свързани с лекуването на болестите и със смъртта, и е разделена на седем глави:

1. заради телесните сложения;
2. заради въздух;
3. заради храна или хранение;
4. заради мърдание, работане и почиване;
5. заради сън и седенкване;
6. заради очищенията;
7. заради отхранванието на децата.

Ето как съветва читателите съчинителят Сарантиев, а чрез него и Сава Доброплодни:

Ще прикажа тука някои си правила, които са най-прилични [за въздержанието]:

1. Треба да живеем целомудрено, да не ядем без мярка много хранителни ястиета, които докарват много кръв и задразнят стомахът, каквото са месото, яйцата, циклатът, виното, ароматите и пр.
2. На всяк ден да правим телесно упражнение догде ся заморим, и тъй животните сили и мокротите са уработват добре и детеродните ородия малко ся задразнят. Постът и трудът двете тия забранят плътското изкушение, тая е една евангелска истина.
3. Да упражняваме духът си (умът си) на дълбоки неща, щото да ся отдалечава от умът ни всяко понятие на сладострастието.
4. Да отбягваме всяко нещо, което може да запали мечтанието ни, и да задразни чувствата ни каквото са мръсните разговорания, любовните прочитания, усладителните мечтания и проч.
5. Да представляваме непрестанно на умът си бедствията и сетнините на невъздържанието.

(Доброплодни/Dobroplodni 1846: 166)

Този откъс може да бъде разглеждан като своеобразен „нормативен кодекс“ на модерния човек, човека на капиталистическото общество, цивилизования буржоа – един образ, към който се стреми възрожденският българин.

Особено интересни за читателите вероятно са били частите от „Игиономия“, в които се дискутират въпросите на пола и сексуалното възпитание. И тук се препоръчва „златната среда“, както и във всичко останало, дори за въздержанието. Ето откъс от глава седма, раздел „Заради кое благополучие произхожда от женянието“, предлагащ една доста любопитна метафора:

Уженянието може да се рече като една п р о с т а т р а п е з а и с и р о м а ш к а (подч. мое – Н. К.), а блудството да ся уприличи с една трапеза полна от многообразни ястиета: но първата само може да ни научи въздержанието, което става извор на дълговременният живот.

Всичките, които достигнаха в дълбока старост, всичките бяха уженени.

Уженянието дава най-простите и най-чистите наслаждения, които обезсилят по-малко, които приличат по-много на здравето, които са по-прилични да държат душата в средно състояние, което е толкози нужно за благополучието и за дълговременният живот. (Доброплодни/Dobroplodni 1846: 172).

***

Добрите съвети, отнасящи се до любовта, застъпени в този наръчник за добро здраве, са като огледален образ през времето и пространството на други едни препоръки за умереност и здрав брак, произхождащи от друго, доста отдалечено време, и от друг, доста отдалечен ареал – времето е XIV век, а мястото – селцето Монтаю в Окситания, Южна Франция, разположено високо в Пиренеите, на 1300 м надморска височина, чието население се дели на катарите и католиците.

През 1320 г. Жак Фурниер – епископ на Памие и по-сетнешен папа в Авиньон с името Бенедикт XII – разгръща инквизициските си таланти в това селце, което е едно от последните убежища на катарите. На 15 август, когато е големият празник Успение Богородично и цялото село се е събрало, войските на Инквизицията, предвождани от Фурниер, арестуват всички жители от двата пола на възраст над 12 години. Започват разпити, продължили няколко години. Фурниер успява да извади на бял свят всички скрити тайни, които селото пази. Нищо не убягва от вниманието на епископа, който предпочита изтощителните разпити пред телесните мъчения и в крайна сметка всички си изказват и „майчиното мляко“. Разкрити са тайни от интимния живот на селяните, всякакви драми, всичко. Отначало хората мълчат, но много скоро, за да запази собствения си живот, всеки започва да издава всичко, което знае, и главното – да „топи“ другите, за да спаси себе си. Разпитите са записани – отначало на окситански, а след като разпитваният потвърдял верността на записа, текстът бивал преведен и преписан на латински. След като приключва мисията си, Фурниер отнася със себе си записаните показания. Отначало са съхранявани в Авиньон, а след промяната на местоположението на папската резиденция са преместени в Рим. В библиотеката на Ватикана показанията на селяните от Монтаю се палят в регистър № 4030, съдържащ 325 страници формат фолио. Разказите на разпитваните мъже и жени представляват истински роман за живота на обикновения народ в края на XIII и началото на XIV в. През 1965 г. известният френски историк Ж. Дюверноа превежда тези текстове и ги издава в три тома. През 1975 г. друг изтъкнат френски историк – Еманюел Льо Роа Ладюри – прави собствен превод на тези документи и публикува своето изследване „Монтаю – окситанско село, от 1294 до 1324 г.“, с което поставя началото на историческата антропология като дисциплина. Книгата се превръща в световен бестселър. Льо Роа Ладюри обобщава и систематизира данните, съдържащи се в тези протоколи на Инквизицията, и изгражда социологическия профил на френското село от края на XIII – началото на XIV в.: всекидневен живот, родствени връзки, отношение към дома, децата, родителите, любовта, смъртта, болести, прехрана, поминък, данъци, религиозни убеждения и т.н., при това в специфичната религиозна атмосфера в областта Окситания – бастион на катарството, където битката между католицизма и катарството продължава няколко века. Трудът на Льо Роа Ладюри е известен в цял свят, преведен е на 85 езика. През 2017 г. излезе и на български език¹².

В изследването на Льо Роа Ладюри темата за любовта, брака, прелюбодеянието, верността, телесното и душевното здраве, за запазването на семейното благополучие и богатство, е застъпена широко. Тук посочвам един пример (от много), подкрепящ тезата за умереността и въздържанието, който е в пълен унисон с препоръките в „Игиономия“.

И така, ето какви съвети по въпросите на любовта и брака дава съвършеният катар Белибаст на овчаря Пиер Мори:

---

¹² Льо Роа Ладюри, Е. *Монтаю – катарите и Инквизицията (1294–1324)*. (Превод Н. Капралова). София: Изток-Запад, 2017.

Едно и също е и грехът е един и същ дали ще познаеш плътски съпругата или държанката си. При това положение е по-добре мъжът да се свърже с една-единствена жена, вместо да се прехвърля от едни на други и да прелита между тях като пчела сред цветя: в този случай резултатът е, че ще се родят копелета; освен това, когато се среща с много жени, всяка от тях се опитва да грабне и да вземе нещо, и така, с всичките тези жени мъжът се оказва бедняк. Тъкмо напротив, когато един мъж се свърже само с една жена, тя му помага да поддържа хубав дом. (Le Roy Ladurie 1975 : 255-256)

Коментарът на Е. Льо Роа Ладюри:

Капитален текст. В него инцестът е забранен (според правилата на добрата ариешка социология) не само с кръвните роднини, което се разбира от само себе си, но и с жените, с които има косвено родство. Връзката с множество държанки е отречена като причина за обедняването на любовника в материално отношение. Моногамната връзка, което в крайна сметка ще рече бракът на основата на верността, взаимната помощ и взаимното желание, е представена като ключова за поддръжката и благополучието на дома: защото любовницата е жената, която взема (притежанията); докато съпругата е жената, която дава (зестрата). Следователно бракът експлицитно е свързан с къщата, а тя като такава представлява основната ценност в пиренейските общества. В Горна Ариеш всички пътища водят у дома. Добрият брак означава добър дом. (Le Roy Ladurie 1975 : 257)

Навсякъде, по цял свят всички пътища водят към дома и навсякъде добрият брак означава добър дом. А добрият брак е въздържание. И макар да е „сиромашка и проста трапеза“, гарантира добро здраве и е предпоставка за дълголетие и благополучие.

ЛИТЕРАТУРА

- Дамянова 2004: *Дамянова, Р.* Отвъд текстовете: културни механизми на Възраждането. София: Елгатех (Damyanova 2004 : *Damyanova, R.* Otvad tekstovete : kulturni mekhanizmi na Vazrazhdaneto. Sofia : Elgateh).
- Доброплодни 1846: *Доброплодни, С.* Игиномия, сиреч правила, за да си вардим здравието, сочинена Гречески и Френски от целителят Архигена Сарантиев, а преведена на Българския език от Савва Х. Илиевича Доброплоднаго Сливнянина. Издание първо. В Цариград, в Патриаршеската типография (Dobroplodni 1846 : *Dobroplodni, S.* Igionomia, sirech pravila, za da si vardim zdraviето, sochinena grecheski i frenski ot tselitelyat Arhigena Sarantiev, a prevedena na Balgarskiyat ezik ot Savva Kh. Ilievicha Dobroplodnago Slivnyanina. Izdanie pervo. V Tsarigrad, v Patriarsheskata tipografia).
- Капралова 2007: *Капралова, Н.* Спомоществователството и нормата през Възраждането. – В: Историята и книгите като приятелство. Сборник в памет на Митко Лачев. София: Гутенберг, 313-334 (Kapralova 2007 : *Kapralova, N.* Spomoshtestvovatelstvoto i normata prez Vazrazhdaneto. – V : Istoriyata i knigite kato priyatelstvo. Sbornik v pamet na Mitko Lachev. Sofia : Gutenberg, 313-334).
- Le Roy Ladurie 1975: *Le Roy Ladurie, E.* Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324. Paris : Gallimard.